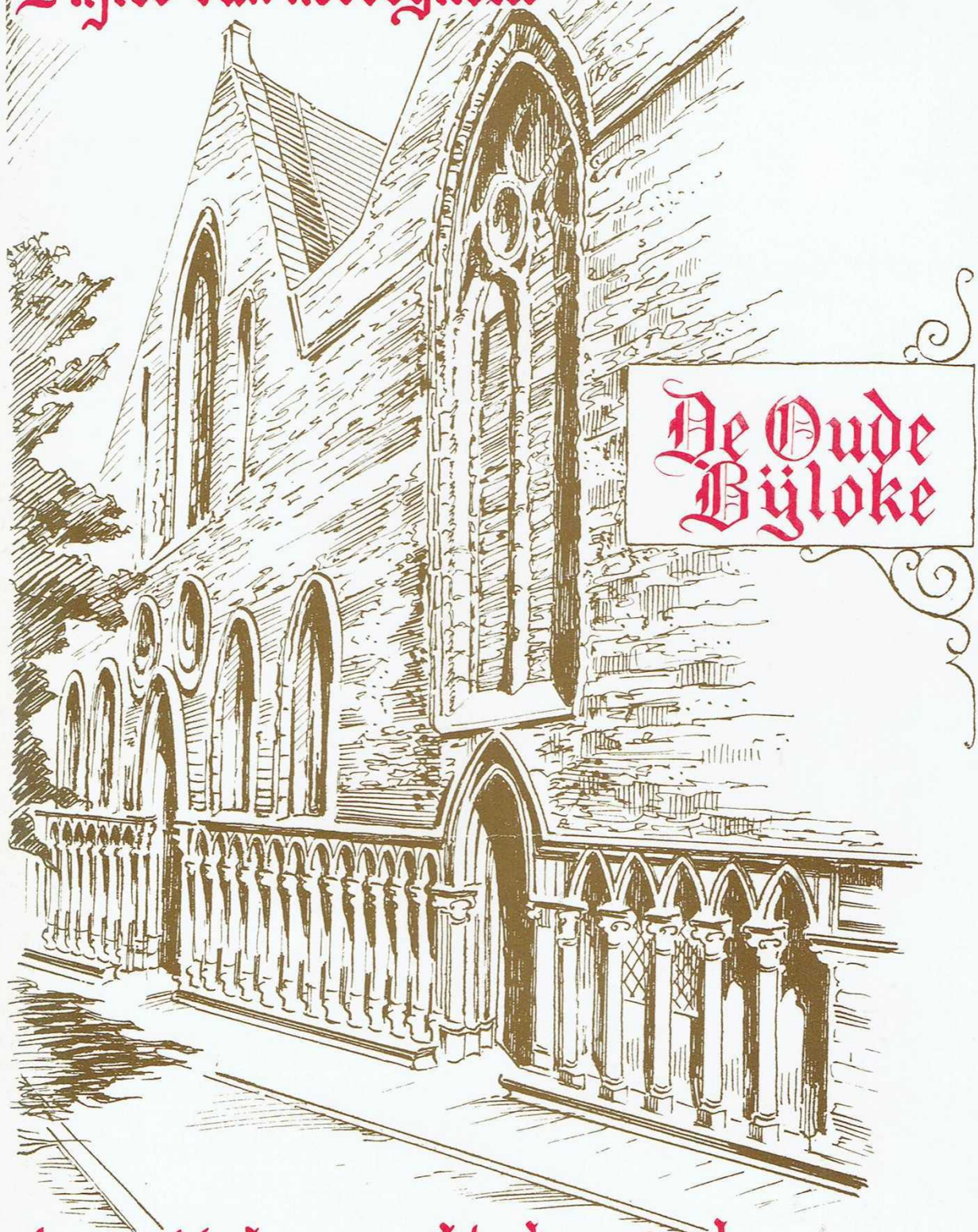

Alfred van heddeghem

De Oude
Bijloke

Een middeleeuws abdijhospitaal

Alfred Van heddeghem

Een Middeleeuws Abdijhospitaal
DE OUDE BIJLOKE

Gentse hospitalen en ziekenverzorging

1146 – 1797

Uitgeverij C. de Vries-Brouwers p.v.b.a.,
Antwerpen/ Amsterdam

Het strafregister voorzag van één tot twintig dagen boete, naargelang van de fouten. De boete bestond erin dat de zieke op een harde stoel zat toe te kijken tijdens het gezamenlijk eetmaal en enkel een broodrantsoen mocht gebruiken. Het toebrengen van slagen werd bestraft met opsluiting, de mannen in de kerker en de vrouwen op de slaapzaal. De statuten voorzagen ook zware straffen met name tijdelijke en definitieve uitsluiting. De uitsluiting voor één jaar en één dag werd toegepast als straf voor onkuisheid, diefstal, weigering tot boetedoening, toebrengen van verwondingen met bloedverlies en behouden van persoonlijk bezit. De uitgesloten melaatse kon, nadat hij zijn straf uitgeboet had, opnieuw opgenomen worden in het gasthuis mits de schepenen toestemming gaven. De definitieve uitsluiting werd uitgesproken wanneer de zieke bij zijn intrede nog met een andere ziekte dan melaatsheid was besmet. Dezelfde straf werd toegepast wanneer hij zonder toelating het gasthuis verliet en slechts na zonsondergang terugkwam. Zware misdrijven, zoals brandstichting en moord werden eveneens met de definitieve uitsluiting bestraft. Het overspel en het huwelijk, na de opneming in het gasthuis, werden eveneens als zware misdrijven beschouwd en bestraft.

Zieken uit andere leprozerieën mochten tot twee dagen in het gasthuis verblijven voor een aanvullend onderzoek. Desnoods kregen akkerzieken ook de gastvrijheid, maar dat gold maar voor één nacht.

Als we op de statuten van 1236 afgaan was het voor de zieken in de Gentse leprozerie alles wel beschouwd een armoedig leventje. Bidden en werken, afgewisseld met eetmalen, straffen en ziekenverzorging, kenmerkten het dagelijks leven in de leprozerie.

Het normale gasthuismenu werd als volgt opgesteld:

Op de vleesdagen:

- 's morgens, soep en toespijken;
- 's middags, een broodrantsoen van 1 kg. 340, gevogelte of varkensvlees;
- 's namiddags, spijs- en wijnpitantiën in uitvoering van stichtingen; deze pitantiën waren zeer variabel en afhankelijk van de goede wil van de stichters.

Op de visdagen:

- 's morgens, soep en toespijken;
- 's middags, brood en haring, soms een **Rijnvis** of een halve schelvis, kaas, eieren en pitantiën volgens de stichtingsvoorwaarden;
- 's avonds, drie eieren, kaas en boter.

Op Sinksendag kreeg elke zieke een vierde van een gans of een stuk zwijnevlees.

Voor de behandeling van de ziekte waren echte geneesmiddelen onbekend. Naast de klassieke aderlating* werden ook laxermiddelen, zweetbaden, kruidenbereidingen en azijn met verbandlinnen geregeld gebruikt. In de lazerij was de behandeling vooral gericht op het gebruik van zwachtels en kruidachtige zalven. Die uitwendige

* De barbier die de „latingen” in de lazerij had gedaan moest het afgetapt bloed in de stedelijke bloedput gieten. Die maatregel werd in alle steden toegepast om besmetting te verhinderen. In de meeste leprozenhuizen was het verboden zwijnen te houden om besmetting door vleesverbruik te voorkomen. (27)

Men kan zich geen middeleeuws godshuis of hospitaal indenken zonder kapel. Kleine godshuizen hadden hiervoor binnen de muren altijd een lokaal beschikbaar. De grote en rijke inrichtingen beschikten over een afzonderlijk bijgebouw voor de kapel. Ook voor de grote ziekenzaal van de Bijloke was de kapel een onontbeerlijk bijgebouw.

Dat de hoge geestelijkheid er onmiddellijk in toestemde de kapelanie van het Uutenhovehospitaal te laten overbrengen naar het nieuwe hospitaal buiten Gent hoeft geen betoog. Het plan van gravin Johanna om op de Bijlokegronden een infirmerie te laten bouwen voor begijnen – het begijnenwezen begon toen net op te komen in Gent – moet die goedkeuring beïnvloed hebben. De begijnen, die toen in Gent verbleven, bezochten geregeld de nieuwe hospitaalkapel, wat binnen de abdijmuren heel wat storend heen en weer geloop meebracht.(165) Met de stichting door de gravin in 1234 van het St.-Elisabethbegijnhof werd in 1242 definitief afgezien van de ontworpen infirmerie in de Bijloke.(166)

Van bij het begin werd de hospitaalkapel begiftigd door de graaf en de gravin en ook door Gentse poorters. In juni 1228 scholden graaf Ferrand en gravin Johanna een aantal renten ten laste van het Uutenhovehospitaal kwijt, zodat de opbrengst aangewend kon worden voor het onderhouden van een kapelaan in de Bijloke.(167) Reeds in 1231 werd door de Gentse poorters **Willelmus, zoon van Everdeus**, en zijn echtgenote Margareta, een bedrag van honderd pond geschonken voor het onderhouden van een kapelaan. In die tijd was tien pond per jaar daarvoor voldoende.(168) De abdis kon het geschonken kapitaal beleggen in een onroerend goed ofwel kon zij een rente bij voorkeur een erfelijke rente – d.w.z. een rente zonder bepaling van een aflossingstermijn – kopen. Op die manier kan een kapitaal van honderd pond vl. een jaarlijkse rente van tien pond opbrengen.(169) Schenkingen en legaten voor jaargetijden of voor missen in de kapel, vormden naast schenkingen voor missen in de hospitaalzaal zelf, een andere bron van inkomsten. Het heeft geen zin ze hier allemaal op te sommen.

De kapel, die in Doornikse bouwsteen is opgetrokken, behoort tot dezelfde bouwperiode als het hospitaal. Ze leunt aan bij de eerste drie traveeën van de grote ziekenzaal, en heeft een lengte van zestien meter en een breedte van negen meter. De aangebouwde muur is een meter dik.(170) De hoogte van de muren overtreft met ca. 2m.50 die van de ziekenzaal. Oorspronkelijk telde de kapel twee grote lancetvormige vensters, één langs de westkant, de voorgevel, en één langs de oostkant; de zuidgevel kreeg er drie. De voorgevel volgt, samen met de doorlopende zuilenrij, de algemene lijnen van de hospitaalgevel. Twee grote binnenarcaden, een rechtstreekse verbinding met de hospitaalzaal, werden mettertijd dichtgemetst. In de ziekenzaal was het nooit rustig en het rumoer moest ongetwijfeld de atmosfeer in de kapel hinderen. In de ziekenzaal zelf werden ten andere geregeld missen gelezen. Was die kapel weelderig of sober versierd? Die vraag moet onbeantwoord blijven. Wij weten alleen dat er in de hospitaalkapel steeds een groot aantal offerkaarsen te koop werd gesteld. De kapelaan had geen recht op de opbrengst van de verkoop en evenmin op

1234 gaf de abt van Clairvaux reeds richtlijnen voor een degelijk onderscheid tussen hospitaal- en kloostergoederen.(620) De abt moest nochtans op de zaak terugkomen in 1239 en 1246. Het was een lastige kwestie. Van 1234 tot 1260 hielden de bisschop, de gravin, abten en abdisen er zich onledig mee. In verband met het probleem verklaarden de bisschop en de gravin dat het klooster maar gesticht was voor het onderhoud en de administratie van het hospitaal. In 1246 vestigde de abt van Clairvaux er de aandacht op dat hospitaalgoederen slechts ten behoeve van armen en zieken aangewend mochten worden.(623) Een belangrijk patrimonium verdelen geeft steeds aanleiding tot verwikkelingen. In 1259-1260 ten slotte bevestigde gravin Margareta, op verzoek van de abdis Maria Uutenhove, het eigendomsrecht naargelang de goederen toebehoorden aan het hospitaal, aan het klooster of aan beide in onverdeeldheid.(624A) Wij komen hier later op terug. De toezichhoudende geestelijke overheid had voldoening bekomen. Het bijhouden van geschriften betreffende wijzigingen in die respektieve indelingen bleef echter bij illuzies. Van een doorlopend onderscheid kwam niets terecht. Alle jaarrekeningen van de abdij dragen trouwens het opschrift: „Rekening en betoons dat wij... abdis van klooster en hospitaal van de Bijloke doende van allerlijke handelingen en ontvang dat wij gehad hebben van voornoemde klooster en hospitaalgoedingen”. Geen enkel blijvend onderscheid werd gemaakt tussen hospitaal- en kloostergoederen. Het domein werd beheerd als één abdiypatrimonium.

Verwervingen en schenkingen

Het oorspronkelijk onroerend patrimonium werd vooral tijdens de dertiende eeuw uitgebreid door schenkingen die geen uiting waren van pure liefdadigheid. Geven zonder enige bijbedoeling, tenzij om te helpen, paste niet in de mentaliteit van de middeleeuwen.(625)

De meeste schenkingen aan de Bijloke waren bezwaard met de gebruikelijke last: jaardiensten ter nagedachtenis van de schenker en van zijn familie of het stichten van missen. Die jaargetijden waren niet alleen bestemd voor het zieleheil van de schenker maar evenzeer voor de blijvende herinnering aan zijn rijkdom en zijn macht.(626) Schenkingen zonder last voor de Bijloke hadden een stilzwijgende bestemming: helpen en bijdragen in de behoeften van arme zieken. Die schenkingen kwamen van Gentse poorters die bij voorkeur naamloos en met de warme hand schonken.

Patriciërs, rijke poorters en niet minder verwanten van Bijlokezusters zorgden ook voor schenkingen en legaten van roerende en onroerende goederen. In feite werd er nooit iets geschonken aan de Bijloke. Schenkers en erflaters specificeerden uitdrukkelijk het hospitaal, de zieken in het hospitaal, het klooster, de kapel en soms werden het hospitaal en het klooster zonder onderscheid vermeld.

Met een van de eerste schenkingen van vóór 1234 is de naam van het vooraanstaande patriciërsgezicht verbonden: **Filip Rijnvisch** schonk een weiland in Akkergem.

In 1231 schonken de Gentse poorters **Wilhelmus, zoon van Everdeus**, en zijn vrouw Margareta, het belangrijke bedrag van honderd pond vl. voor het onderhouden van een